

Daniel Johannes Huygens

In het hol van de leeuw

EEN WAARGEBEURD ONDERDUIKVERHAAL

Voorwoord door Suzanne D. Rutland

BBNC uitgevers
Rotterdam, 2009

HOOFDSTUK 1

VOORORLOGSE ERVARINGEN

Een fragiel vrouwtje duwde met al haar kracht een loodzware **E**kar de heuvel op. Ik was slechts een knulletje van tien, maar ik deed mijn best om haar te helpen. Boven aan de heuvel begon onze straat in Utrecht. Zo gauw de vrouwen Roosje hoorden, haastten ze zich naar buiten op zoek naar koopjes. Lakens, kussenslopen, handdoeken en allerlei andere dingen verkocht ze. Op het moment dat de vrouwen door de spullen begonnen te spitten op zoek naar aanwinsten voor in huis, was kleine Joodse Roosje nog uitgeput van het duwen. Ik leefde met haar mee, want ik was zelf ook klein van stuk. Op school beschermden mijn vrienden me als ik het met een grotere knul aan de stok kreeg. Maar een klein ventje loopt altijd tegen problemen aan.

Het was de eerste keer dat ik een Joods iemand leerde kennen. In onze buitenwijk woonden geen Joden. Voordat ik Roosje voor het eerst ontmoette had ik mijn moeder al over haar horen praten. Die avond na het eten vroeg ik mijn vader wat het verschil was tussen moeder en Joodse Roosje. Hij antwoordde dat er eigenlijk geen verschil was, maar dat Joden altijd slim waren in zaken. Als je op zoek was naar een nieuw kostuum en je liep een Joodse zaak binnen, kwam je geheid met een aankoop onder je arm weer naar buiten. Hij zei ook dat als ik meer over de Joden wilde weten, ik maar

eens kijkje moest gaan nemen op de zaterdagavondmarkt als ik wat ouder was.

Ik heb mijn vaders woorden nooit vergeten. Terwijl ik opgroeide hoorde ik niet-Joodse vrienden en klasgenoten vaak over Joden praten. In die tijd was het heel gewoon dat kinderen het woord 'Jood' als belediging gebruikten. Een uitspraak als 'Jodenstreek' hoorde je elke dag, vooral als iemand naar een Joodse winkel was geweest en zich thuis realiseerde dat hij iets anders had gekocht dan waarvoor hij was gekomen. Als het ze uitkwam gingen ze zelfs tweeduizend jaar terug en riepen ze dat het de Joden waren die Jezus gekruisigd hadden. Die woorden hoorde ik regelmatig op de zondagsschool.

Ik had een vriend die een jaar ouder was dan ik. Hij werkte al toen ik nog op school zat. Op een zaterdag stelde hij voor om naar de avondmarkt te gaan. Ik wist nog goed wat mijn vader me verteld had, dus ging ik akkoord. Ik moest voor donker thuis zijn, maar het was zomer en de zon ging pas rond tien uur onder, dus had ik alle tijd om rond te kijken op de plek die ik al zo lang wilde zien. Op de markt ontdekte ik een andere wereld, vol levenslust en gelach. Elke kraam lag vol met prachtige spullen en was overdekt met zeildoek voor als het zou gaan regenen. We liepen door en zagen een groep mensen die lachten en klaptten voor een man die op een zeepkist sigaretten stond te verkopen. Hij maakte grapjes over zijn handelswaar en vertelde hoe goed de kwaliteit van zijn sigaretten was. 'Dames en heren, hier hoeft u niet te betalen bij dames achter een toonbank met een half pond poeder op hun gezicht. Wij hebben geen dure etalageruiten. Nee, dames en heren, hier betaalt u enkel voor kwaliteit en betaalt u geen vijftig, geen vijfenveertig, geen veertig of dertig cent. Nee, beste vrienden, hier betaalt u slechts vijftientig cent! Afrekenen bij mijn assistenten en niet weggaan zonder te kopen.'

Terwijl hij sprak wierp hij pakjes sigaretten naar eenieder die

zijn hand opstak. Iedereen betaalde voor zijn sigaretten en bleef dan wachten tot Jacob de Joodse koopman zijn grappen op een nieuwe groep klanten afvuurde.

Jacob de sigarettenverkoper was niet de enige koopman die me opviel. Een kerel met een perfecte glimlach, Oom Filip genaamd, werd door een menigte omringd. Hij verkocht fruit en deze keer deed hij in bananen. Nadat hij een paar moppen had verteld en zijn perfecte waar had aangeprezen begon hij de prijs van de tros bananen in zijn hand te verlagen. Zijn glimlach maakte indruk op heel wat mensen en wat hij ook in de aanbieding had, ze kochten graag fruit bij hem. Ik had zo veel plezier op mijn eerste zaterdagmarkt dat ik nog vaak zou terugkomen en Oom Filip nog vaak zijn grappen zag maken.

Mijn vader was huisschilder, decorateur en ontwerper van uit-hangborden. Hij wilde dat ik ook schilder zou worden, maar het werk interesseerde me totaal niet. Mijn vader zei dat hij hiervoor begrip had, maar hij hield vol dat ik naar avondschool moest om het vak van huisschilder te leren. Omdat ik zelf geen idee had wat ik wel wilde doen, besloot ik mijn vader een plezier te doen en een cursus schilderwerk en decoratie op een avondschool te volgen. Overdag probeerde ik met diverse baantjes te ontdekken wat me beviel, zodat ik op heel wat terreinen ervaring opdeed. Toch vond ik niets wat me werkelijk interesseerde. Een van onze burens had een kapsalon en vroeg me of ik interesse had om kappersleerling te worden. Hij wist dat ik een opleiding tot schilder volgde, maar hij was bereid me het kappersvak te leren. Mijn cursus begon om zeven uur 's avonds en de kapsalon was open tot negen uur, maar mijn toekomstige baas zei dat ik elke dag vroeg weg mocht, met uitzondering van de zaterdagen.

Alles was al snel in kannen en kruiken, zodat ik tegelijkertijd leerde voor kapper en mijn schildersopleiding volgde. Het was een druk leven maar het ging me goed af en na drie jaar had ik mijn

diploma als huisschilder en decorateur. Kort daarop ging ik als leerling-kapper werken bij een zaak in de stad. Ik werkte fulltime en concentreerde me volledig op het kappersvak. In mijn nieuwe baan had ik te maken met een heel andere cliëntèle: in plaats van arbeiders bediende ik nu voornamelijk zakenlieden, aangezien de kapsalon in de buurt lag van de Utrechtse Handelsbeurs. Ook het station was vlakbij, zodat we nogal wat handelsreizigers over de vloer kregen. Ik deed er niet alleen vakkennis op maar ook mensenkennis en na een paar jaar was ik volledig gekwalificeerd kapper.

Terwijl ik in deze salon werkte raakte ik bevriend met een Joodse geneeskundestudent genaamd Max. Hij was familie van een van Nederlands bekendste Joodse schrijvers, Querandio. Max was een geliefde kerel en we amuseerden ons altijd goed samen. Op een dag nodigde Max me bij hem thuis uit omdat hij me een experiment wilde tonen. Het ging om een glas gevuld met een bepaalde vloeistof, waarin het hart van een kikker bleef kloppen nadat het uit het levende dier was verwijderd. Ik wilde dat wonder weleens met eigen ogen aanschouwen en ging met Max mee.

Wat een verrassing toen de voordeur openging en ik 'Kleine Joodse Roosje' voor me zag staan. Ze bleek de moeder van Max! Max stelde me aan haar voor, maar het enige waaraan ik kon denken was hoe ze die zware kar naar een goede plek duwde om genoeg geld te kunnen verdienen om haar zoon voor arts te laten studeren, zodat hij geen straatventer zoals zij hoefde te worden.

In die tijd moest je zelf voor je volledige studiekosten opdraaien, en dat was heel wat geld. De vader van Max was ook een straatventer, maar hij droeg zijn waren in een plunjezak, waarmee hij van de ene markt naar de andere trok en vaak ook naar andere steden reisde. 's Ochtends kon je hem met een enorme zak over de schouder naar het station zien lopen om de trein naar zijn eerste karwei te halen. Hij kwam 's avonds laat terug voor een paar uur slaap om dan vervolgens weer op pad te gaan. Hij behoorde zeker

niet tot de rijke Joden en hij en Roosje moesten ontzettend hard werken om de kost te verdienen.

Via Max leerde ik veel andere Joodse mensen kennen. Velen van hen mocht ik graag, maar zoals overal zaten er ook mensen tussen die ik niet kon uitstaan. Maar over het algemeen kon ik met geen kwaad woord over de Joden spreken en ik begreep al gauw dat een Joodse vriend vaak een vriend voor het leven was.

Toen ik twintig was ontmoette ik in een van Utrechts mooiste parken een leuke jongedame, genaamd Lydia Lankhout. In die tijd had ik een draagbare platenspeler en als het mooi weer was ging ik elke zondag met mijn vriend Willem naar dat populaire park. Op een keer toen ik een nieuwe plaat opzette, zag ik verderop twee meisjes die de muziek wel leken te waarderen. We nodigden ze uit om bij ons te komen zitten en later die dag zijn we nog koffie gaan drinken. Ik had het zo naar mijn zin gehad dat ik besloot Lydia nogmaals mee uit te vragen.

Kort daarna ging ik bij haar op bezoek en stelde Lydia me voor aan haar ouders. Ik kon hun goedkeuring wegdragen en zo werd Lydia mijn vriendin. We hadden een heerlijke tijd samen. Op zondagen gingen we met mooi weer varen in een zeilkano die ik had gekocht. We fietsten ook veel. Het huis van haar ouders werd mijn tweede thuis en ik ging er elke dag, met uitzondering van zaterdag, langs. Ik deelde mijn leven met Lydia en voelde dat we voor elkaar bestemd waren.

Na vijf jaar verkering waren we nog steeds niet verloofd. Ik besloot mijn eigen zaak op te zetten en dat we zouden trouwen zo gauw de zaken begonnen te draaien. Ik vroeg Lydia ten huwelijk en legde haar mijn plan uit. Met beide ging ze akkoord.

Kort daarna vond ik een winkel te huur. We hadden het vrijwel meteen rond met de eigenaar. Nadat de vorige huurders waren vertrokken deed mijn vader het behang- en schilderwerk en in oktober 1933 openden we mijn eerste kapsalon. De indeling was

als volgt: voorin was een parfumerie verbonden aan de herensalon; een aparte gang leidde naar een schoonheidssalon met vier compartimenten; er was ook nog een keuken en er waren twee kamertjes op de eerste verdieping.

Omdat de zaak alle ruimte in beslag nam was er geen woonruimte over. We moesten dus genoeg geld verdienen om in de buurt van de winkel een huis te kunnen huren. Ondertussen deden we ons best om onze klanten zo goed mogelijk van dienst te zijn. Dezelfde mensen bleven terugkomen en er kwam nieuwe klandizie bij. Ik had twee mannelijke werknemers in de herensalon, twee meisjes voor de schoonheidssalon en Lydia hielp mee in zowel de schoonheidssalon als de parfumerie.

Terwijl wij met zo veel plezier werkten aan het opbouwen van onze kapperszaak, waren we natuurlijk ook op de hoogte van de politieke situatie over de grens in Duitsland. We hoorden voor het eerst over de nazi's toen de kranten begonnen te schrijven over Hitler – al gauw de meest gevreesde en gehate man van Europa. Ook de radio hield ons op de hoogte van de ontwikkelingen. Eind jaren twintig was in Nederland de Nationaal-Socialistische Beweging (NSB) ontstaan als evenknie van de Duitse nazipartij NSDAP. De NSB'ers geloofden in Hitlers ideeën en wilden deze in Nederland toepassen, met het oog op een betere toekomst voor het land. Vooral voor Nederlandse zakenlieden klonken de beloften van de NSB aantrekkelijk. Maar de NSB vermeed elke verwijzing naar de 'Joodse kwestie'.

Wij boden in de herensalon een ruime keuze aan kranten. Veel van onze klanten waren fel gekant tegen het gedachtegoed van de NSB. De oudste van de meisjes in de damessalon was echter verloofd met een man van Duitse afkomst die lid was van de partij en publiciteit maakte voor hun propaganda. Hij kwam soms langs om zijn haar te laten knippen en hoewel hij met mij nooit over politiek sprak, was hij duidelijk vol aandacht wanneer een van de

andere klanten het over Duitsland had. Zijn vriendin was geen haar beter: ze probeerde me zelfs over te halen NSB-lid te worden.

De NSB organiseerde ooit een propaganda-avond, waar ze Nederlandse zakenlieden wilden overtuigen van de waarde van het nazibeleid. Om mijn werkneemster een plezier te doen beloofde ik haar dat ik zou komen luisteren. Ze wist dat ik fel tegen het ideeëngoed van de nazi's en hun Nederlandse aanhangers was, maar ze was blij dat ze me had kunnen overreden. Ze geloofde zelfs dat ze me er een plezier mee deed. Daarmee had ze het goed mis!

Die propaganda-avond was een hoogst onplezierige ervaring. Terwijl ik naar het Tivoli-gebouw toe liep had ik het gevoel dat ik een verrader was van al die Nederlanders die streden om ons land nazivrij te houden. Maar beloofd is beloofd, dus kon ik moeilijk rechtsomkeert maken. Hoe dichterbij de locatie kwam, hoe meer ik van mijn weerstand tegen de nazi-ideologie doordrongen raakte. Ik zag een aantal bekende zakenlieden de zaal binnengaan. Ik volgde ze en koos een zitplaats uit. Terwijl ik door de zaal keek zag ik veel gezichten van vooraanstaande middenstanders en zakenlieden uit de stad. Toen ik een collega-kapper en zijn vrouw in mijn buurt zag zitten kreeg ik een nog grotere schok. Ze waren namelijk allebei Joods en ik kon maar niet begrijpen wat zij daar deden. Maar misschien waren ze gekomen om te protesteren? Dat bleek niet zo te zijn: ze steunden de beweging juist.

Het podium was versierd met rood, wit en blauw, maar het oranje van de koninklijke familie ontbrak. Er hingen aanplakbiljetten met propaganda en grote foto's van NSB-leider Mussert. Achter de microfoons stond een aantal NSB-leden belangrijk te doen, zichtbaar in hun nopjes met de hoge opkomst.

De eerste spreker was ene Van Geelkerken. Na het Wilhelmus te hebben misbruikt begon hij aan zijn speech, waarin hij met geschreeuw en veel intimiderende gebaren Hitlers spreekstijl pro-

beerde na te bootsen. Om me heen zag ik heel wat verveelde gezichten. Hij probeerde de nazipropaganda te vergoelijken en sprak met geen woord over de Joden of zelfs maar over Adolf Hitler zelf. Een tweede spreker ging op dezelfde voet verder, waarna de voorzitter vroeg of het publiek nog vragen had. Tot mijn verbijstering kwam de eerste vraag van de Joodse kapper en zijn vrouw: 'Wat gebeurt er met ons Joden als jullie in de regering komen en mogen Joden ook lid worden van de NSB?' Na een korte stilte kwam het volgende antwoord: 'Natuurlijk kunt u lid worden van de NSB en zullen wij u behandelen als elk ander partijlid. Als u uw naam noteert krijgt u een lidmaatschapskaart.' De man en zijn vrouw begaven zich naar het podium om zich in te schrijven.

Ik was onthutst door het gedrag van dit Joodse echtpaar en vroeg me af wat de andere bezoekers van dit incident dachten. Gedesillusionneerd verliet ik de zaal. Lang niet iedere aanwezige had daadwerkelijk interesse om zich bij de NSB aan te sluiten.

Na de bijeenkomst ging ik bij Lydia's ouders langs. Ik vertelde hun wat ik had meegemaakt en ze reageerden vol begrip. Ik besloot dat ik nooit meer iets met de NSB te maken wilde hebben. De gebeurtenissen van die avond hadden me zo geraakt dat ik grote moeite had de slaap te vatten.

De volgende ochtend vroeg mijn assistente me hoe de bijeenkomst was bevallen. Ik zal hier niet in detail opschrijven wat ik haar heb verteld, maar ze was erg teleurgesteld. Vanaf dat moment sprak ze me alleen nog wanneer het echt moest en kwam haar vriend helemaal niet meer. Ik was bezorgd dat ze zou proberen NSB-propaganda onder mijn klanten te verspreiden, maar gelukkig besloot ze een week later ontslag te nemen. Normaal gesproken gaven we in zo'n geval een afscheidsfeestje, maar nu was het een hele opluchting dat ze weg was. Een aantal van haar vaste klanten waren we kwijt, maar na een paar weken was het aantal klanten weer op het normale niveau.

Toen eind jaren dertig de spanningen toenamen organiseerden we een discussiegroep in de herensalon. Elke ochtend tijdens de koffiepauze kwam een zestal van mijn trouwste klanten praten over de politieke situatie in Nederland en het laatste nieuws uit Duitsland. Op die momenten hielden we iedere klant die binnen kwam goed in de gaten en zo hadden we al snel door wie nazisymphathisanten waren en wie tegenstanders. De overgrote meerderheid van mijn klanten was anti-nazi, maar je wist het natuurlijk nooit zeker.

Een van mijn trouwste klanten, meneer Houthuis, was een voorbeeld van hoe makkelijk we ons in mensen kunnen vergissen. Niet alleen hij maar ook zijn vrouw en zoon kwamen altijd bij me in de zaak. Ik mocht hem graag, want hij was niet het klagende en veeleisende type. Als hij er was spraken we zelden over politiek en hijzelf begon er nooit over. Toen er een keer niemand anders aanwezig was bracht hij plotseling zijn eigen politieke voorkeur ter sprake en bleek tot mijn verbazing dat hij NSB-lid was. Een zakenman moet discreet zijn, dus luisterde ik en probeerde mijn afkeur niet te duidelijk te laten blijken. Ik zag aan hem dat hij mijn werkelijke gevoelens niet door had. Hij beloofde me het NSB-partijblad *Volk en vaderland* toe te sturen en verliet goedgeluimd de zaak, terwijl ik er kapot van was dat een man die ik voor een oprechte persoon hield zo'n trouwe aanhanger van de NSB bleek te zijn.

Vervolgens lag elke vrijdag de NSB-krant in mijn brievenbus. Dit ging drie maanden zo door. Nadat ik het eerste nummer had doorgenomen gooide ik het in de prullenbak. Met de rest deed ik hetzelfde, ik las ze niet eens. Meneer Houthuis en zijn gezin bleven vaste klanten, maar hij bracht *Volk en vaderland* nooit meer ter sprake en zei steeds minder.

Een andere klant, meneer Alberts, was leraar Duits aan de taalschool Berlitz. Hij kwam al vanaf de opening elke dag in de winkel. Het was een aardige heer met wie ik goed kon praten. Op een dag

vroeg hij me of ik zijn school wilde steunen door een kaartje met zijn naam en adres bij de ingang te hangen. Ik ging akkoord. De meeste klanten hadden er geen probleem mee dat ik reclame maakte voor een Duitser, omdat ze wisten dat meneer Alberts een vaste klant was. Een Joodse klant dacht hierdoor echter dat ik de nazi's steunde en bleef vervolgens weg.

Dat ik bij een NSB-bijeenkomst was geweest en de partijkrant ontving waren redenen voor mijn vader om het vertrouwen in mij op te zeggen. Toen ik op een dag bij mijn ouders op bezoek ging waren al mijn broers en zussen weg en trof ik ze samen aan. Na een kop koffie en een praatje vroeg mijn vader me of ik nog steeds NSB-aanhanger was. Die vraag kwam zo onverwacht dat ik even niet wist hoe ik erop moest reageren. Ik vroeg hem waar hij zich op baseerde en hij zei: 'Er doen een hoop vreemde geruchten over je de ronde, zoon. Ik schaam me voor je gedrag. Iemand zag je bij een NSB-bijeenkomst en de postbode vertelde me dat hij elke vrijdag die propagandakrant in je bus stopt. Het schijnt ook dat er een geüniformeerd NSB-lid bij je in de zaak komt. Klopt dat?'

Hoezeer ik ook mijn best deed, ik kon die geruchten niet afdoende verklaren. Ik legde hem de oorzaken uit, vertelde dat je als zakenman omzichtig moet zijn en benadrukte dat ik geen nazisymphisant was. Maar ik zag dat hij niet overtuigd was. Zelfs mijn eigen moeder wist niet wat ze van mijn gedrag moest denken.

Mijn vader en moeder waren de meest fantastische mensen op aarde. Nog nooit eerder hadden ze me gewantrouwd en ik was dan ook flink ontdaan door hun reactie. Ik begreep hun gevoelens en hoe zo'n misvatting had kunnen ontstaan. Sinds de opening van mijn zaak woonde ik niet meer bij hen en zagen we elkaar niet meer elke dag. We spraken niet regelmatig over de toestand in de wereld. Ik probeerde ze keer op keer uit te leggen waarom ik bij die NSB-bijeenkomst was geweest en hoe het kwam dat er een NSB'er in uniform de zaak was binnengelopen, maar het was tevergeefs.

Tegelijkertijd was ik opgelucht dat mijn ouders zo streng gekant waren tegen de nazi's en dat ze vonden dat ik onder geen beding met NSB'ers moest omgaan.

We besloten niet meer over deze kwestie te praten, maar ik voelde dat mijn ouders nog steeds over me twijfelden. Lydia kende de situatie en stond achter mijn keuzes, en zelfs zij kon het wantrouwen van mijn ouders niet begrijpen. Het was jammer dat mijn vader niet aan onze dagelijkse discussiegroep kon deelnemen. Als hij had kunnen horen hoe we daar over Duitsland en de NSB spraken, was hij zeker van mening veranderd over mij.

Op een ochtend in 1935, net toen ik de deur openhield voor een vertrekkende klant, zag ik een man met vrouw en kind voorbij lopen. Ik vroeg me af wie ze waren en of ze net in deze buurt waren komen wonen. Een paar dagen later kwam dezelfde man bij me langs voor een scheerbeurt. Daarna kwam hij elke ochtend terug en ook zijn vrouw en dochter werden vaste klanten. Zo leerde ik het gezin Degen kennen: Hijman, Miep en Lenie.

De Degens woonden nog in Amsterdam. Ze reisden elke dag naar Utrecht, waar ze als kleermakers een zaak hadden. Al snel ging hun dochter in onze buurt naar school en kwam er boven hun winkel een appartement vrij dat ze besloten te huren. Ze verhuisden naar Utrecht en begonnen een nieuw leven.

Het duurde niet lang of Hijman Degen was een vast lid van onze praatgroep. Aanvankelijk was hij stil en het duurde een week voordat hij de moed had iets te zeggen, maar toen bleek dat hij volledig op de hoogte was van wat er over de grens in Duitsland gebeurde. We waren verbaasd dat hij veel meer over de nazi's wist dan wij. Het was een plezier om naar Hijman te luisteren en die dag duurde het gesprek langer dan gewoonlijk.

Hijman was Joods en hij begreep maar al te goed wat Hitler met de Nederlandse Joden zou doen als hij ooit ons land zou binnenvallen. Toch was Hijman ervan overtuigd dat Nederland neutraal

zou blijven, net als in de Eerste Wereldoorlog. De andere leden van onze groep waren dit met hem eens. Ik raakte goed bevriend met Hijman en zijn familie en leerde hen door en door kennen. Via hen ontmoette ik ook andere Joodse vrienden. Ik zag geen enkel verschil tussen hen en niet-Joden en raakte dan ook altijd van streek als mensen zich in kwetsende termen over Joden uitlieten.

In 1939 was de situatie in Europa enorm gespannen. Wie rond twee uur 's middags vrij was, luisterde naar de BBC Radio, omdat die de laatste en meest volledige informatie uitzond over de gebeurtenissen in Europa en de plannen van de nazi's. De rest van de dag vertelden onze klanten ons wat ze via de BBC hadden gehoord.

Mijn vriendin Lydia en ik gingen nu al elf jaar met elkaar om en we begonnen allebei plannen voor een huwelijk te maken. Maar de keuken en de twee kamertjes boven de winkel waren niet de ideale plek voor een pasgetrouwd stel om hun leven samen te beginnen. Ik had opnieuw geluk: de eigenaar van een winkel verderop in de straat wilde naar een andere wijk in Utrecht verhuizen. Zijn zaak was groter dan de onze. Na een goed gesprek kon ik de winkel en het erboven gelegen appartement huren. We tekenden meteen het contract. We schilderden de winkel en de woonruimte en na onze bruiloft op 22 juni 1939 verhuisden we naar de nieuwe locatie.

Ik voelde me de koning te rijk en noemde mezelf dan ook 'Jantje Geluk'. Mijn nieuwe stek was in het hart van de stad, op tweehonderd meter afstand van de internationale handelsbeurs die twee keer per jaar werd gehouden: ik kon me niets beters wensen. De eerste twee maanden verliepen voorspoedig. Ook al dreigde er oorlog in Europa, we waren ervan overtuigd dat Nederland neutraal zou blijven.